

Z orzecnictwa Sądu Najwyższego

Dr Eliza Maniewska

Uniwersytet Warszawski

ORCID: 0000-0002-8101-7351

e-mail: e.maniewska@wpia.uw.edu.pl

Świadczenie pobrane nienależnie w rozumieniu art. 84 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych

Benefits unduly received within the meaning of Article 84 of the Social Security Act

Streszczenie

Opracowanie zawiera omówienie judykatury Sądu Najwyższego odnośnie do pojęcia świadczenia pobranego nienależnie w rozumieniu ustawodawstwa ubezpieczeń społecznych (art. 84 ustawy systemowej oraz art. 66 ust. 2 ustawy zasiłkowej).

Słowa kluczowe

świadczenia z ubezpieczeń społecznych; zwrot świadczeń z ubezpieczenia społecznego

JEL: K31

Abstract

This article discusses the Supreme Court's case law on the concept of unlawfully collected benefits under social insurance legislation (Article 84 of the Social Insurance System Act and Article 66(2) of the Benefits Act).

Keywords

social insurance benefits; reimbursement of social insurance benefits

Nie jest tajemnicą, że istotnym problemem społecznym wciąż pozostaje naganna praktyka pozorowania tytułów do ubezpieczenia społecznego motywowana chęcią pozyskania świadczeń z systemu ubezpieczeń społecznych, co odnosi się przede wszystkim do zasiłków wypłacanych na podstawie ustawy z 25 czerwca 1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa (teks jedn. Dz.U. z 2025 r. poz. 501; dalej: ustawa zasiłkowa).

Jednym z prawnych instrumentów zapobiegania temu zjawisku jest przyznanie organowi rentowemu prawa do żądania zwrotu nienależnie pobranych świadczeń z odsetkami naliczanymi od dnia następującego po dniu wypłaty świadczenia do dnia spłaty (art. 84 ustawy z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, teks jedn. Dz.U. z 2025 r. poz. 350, dalej: ustawa systemowa; art. 66 ust. 2 ustawy zasiłkowej), co z kolei uzasadnia stałą uważność na judykaturę Sądu Najwyższego, dotyczącą tej materii. Stąd warta odnotowania jest najnowsza wypowiedź Sądu Najwyższego z tego zakresu zawarta w wyroku z 6 listopada 2024, III USKP 56/24 (LEX nr 3781386).

We wskazanym orzeczeniu Sąd przypomniał, że przepisem, który reguluje problematykę nienależnie pobie-

ranych świadczeń w odniesieniu do świadczeń z ubezpieczenia chorobowego jest art. 66 ust. 2 ustawy zasiłkowej, ale nie wprowadza on odmiennych przesłanek uznania świadczeń za pobrane nienależnie niż wymienione w art. 84 ust. 2 ustawy systemowej, który reguluje tę kwestię ogólnie — w odniesieniu do wszystkich świadczeń z ubezpieczeń społecznych (por. także wyroki Sądu Najwyższego: z 17 stycznia 2012 r., I UK 194/11, LEX nr 1227962; z 3 grudnia 2013 r., I UK 212/13, LEX nr 1641776; z 19 lutego 2014 r., I UK 331/13, LEX nr 1446442; z 30 stycznia 2019 r., I UK 416/17, OSNP 2019 Nr 7, poz. 90).

I tak Sąd wskazał, że podstawowym warunkiem uznania, że wypłacone świadczenie podlega zwrotowi w myśl art. 84 ust. 2 pkt 1 ustawy systemowej jest: brak prawa do świadczenia oraz świadomość tego osoby przyjmującej to świadczenie, która najczęściej wynika z pouczenia dokonanego przez organ rentowy. Obie te przesłanki muszą wystąpić w trakcie pobierania świadczenia, a nie po zaprzestaniu jego wypłaty (por. także Jędrasik-Jankowska, 2013, s. 152). Istotną cechą nienależnie pobranego świadczenia jest świadomość osoby pobierającej świadczenie co do nieprzysługiwania jej tego świadczenia

w całości lub w części od początku albo w następstwie mających miejsce później zdarzeń. Organ rentowy może domagać się zwrotu nienależnie pobranego świadczenia tylko wówczas, gdy ubezpieczonemu można przypisać złą wolę w jego pobieraniu (zob. też wyrok Sądu Najwyższego z 9 sierpnia 2018 r., II UK 211/17, LEX nr 2530685 i cytowane tam orzeczenia).

Obowiązek zwrotu obciąża więc tylko tego, kto przyjął świadczenie w złej wierze wiedząc, że mu się nie należy, co dotyczy zarówno osoby, która została pouczona o okolicznościach, w jakich nie powinna pobierać świadczeń (art. 84 ust. 2 pkt 1 ustawy systemowej), jak też tej osoby, która uzyskiwała świadczenia na podstawie nieprawdziwych zeznań lub dokumentów, albo w innych przypadkach świadomego wprowadzenia w błąd organu rentowego (art. 84 ust. 2 pkt 2 ustawy systemowej; zob. wyrok Sądu Najwyższego z 2 grudnia 2009 r., I UK 174/09, LEX nr 585709 oraz postanowienie z 23 lutego 2023 r., III USK 120/22, LEX nr 3554547). W prawie ubezpieczeń społecznych „świadczenie nienależnie pobrane”, to nie tylko „świadczenie nienależne” (obiektywnie, np. wypłacane bez podstawy prawnej), ale także „nienależnie pobrane”, a więc pobrane przez osobę, której można przypisać określone cechy dotyczące stanu świadomości (woli) lub określone działania (zaniechania; por. wyrok Sądu Najwyższego z 30 września 2020 r., I UK 98/19, LEX nr 3067436). Świadomość nienależności świadczenia może mieć źródło w pouczeniu udzielonym przez organ rentowy co do okoliczności powodujących konieczność zwrotu świadczenia bądź też może wynikać z zawnionego działania osoby, która spowodowała wypłatę świadczenia (zob. wyroki Trybunału Ubezpieczeń Społecznych: z 11 stycznia 1966 r., III TR 1492/65, OSP 1966/10/247; z 27 maja 1966 r., I TR 49/66, niepubl.; z 13 października 1966 r., I TR 693/66, niepubl.; wyroki Sądu Najwyższego: z 16 lutego 1987 r., II URN 16/87, Praca i Zabezpieczenie Społeczne 1988/6; z 24 listopada 2004 r., I UK 3/04, OSNP 2005/8/116, jak też: Babińska-Górecka, 2007, s. 207; Gudowska, 2011, s. 18; Bartnicki 2009, s. 582).

W orzecznictwie zwraca się przy tym uwagę, że prawo ubezpieczeń społecznych nie wykształciło własnej definicji winy (zob. wyrok Sądu Najwyższego z 30 stycznia 2019 r., I UK 416/17, OSNP 2019 Nr 7, poz. 90). Przyjmuje się jednak, że świadomym wprowadzeniem w błąd jest umyślne działanie świadczeniobiorcy, które ma postać zamiaru bezpośredniego lub zamiaru ewentualnego. Tym samym więc, w rozumieniu art. 84 ust. 2 pkt 2 ustawy systemowej, błąd stanowi następstwo świadomego działania pobierającego świadczenie, determinowanego wolą wywołania przekonania po stronie organu, że zostały spełnione warunki nabycia prawa do świadczenia lub świadczenia o określonej wysokości. Ów błąd wiąże się zawsze z pierwotną wadliwością rozstrzygnięć organu rento-

wego lub odwoławczego, z etapem ustalania prawa do świadczeń, a jego istotną cechą konstrukcyjną, odróżniającą od innych uchybień, jest istnienie fałszywego wyobrażenia organu o stanie uprawnień ubezpieczonego, wywołanego na skutek świadomego zachowania osoby pobierającej świadczenie (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z 29 lipca 1998 r., II UKN 147/98, OSNAPiUS 1999/14/471; z 8 stycznia 1999 r., II UKN 406/98, OSNAPiUS 2000/5/196; z 14 kwietnia 2000 r., II UKN 500/99, OSNAPiUS 2002/20/623; z 5 kwietnia 2001 r., II UKN 309/00, OSNP 2003/2/44; z 20 maja 2004 r., II UK 385/03, OSNP 2005/2/25; z 16 grudnia 2008 r., I UK 154/08, OSNP 2010/11-12/148; z 27 stycznia 2011 r., II UK 194/00, LEX nr 786392; z 9 marca 2012 r., I UK 335/11, LEX nr 1212052; z 9 lutego 2017 r., II UK 699/15; LEX nr 2255424).

Podsumowując, zdaniem Sądu Najwyższego, na tle art. 84 ust. 1 i 2 ustawy systemowej zarzut pobrania nienależnego świadczenia z ubezpieczenia społecznego może być podniesiony tylko wobec osoby, która otrzymała świadczenie bezpodstawnie, i to jedynie wówczas, gdy osoba ta w chwili jego wypłaty (a nie po zaprzestaniu jego wypłacania przez organ rentowy) miała świadomość, że świadczenie jej się nie należy. Co więc istotne, sam brak prawa do świadczenia nie jest samoistną przesłanką uzasadniającą obowiązek zwrotu świadczenia (zob. wyrok Sądu Najwyższego z 19 lutego 2021 r., I USK 79/21, LEX nr 3122782 czy z 6 września 2017 r., I UK 376/16, LEX nr 2389591).

Jeżeli w trakcie pobierania świadczenia jest ono „należne”, a okoliczności wyłączające prawo do niego i w konsekwencji również wiedza o tym świadczeniobiorcy wystąpiły *post factum*, nie ma podstaw do uznania, że należności wypłacone podlegają zwrotowi (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 14 listopada 2023 r., I USK 98/23, LEX nr 3625173 czy wyrok z 2 października 2018 r., I UK 248/17, OSNP 2019/4/53).

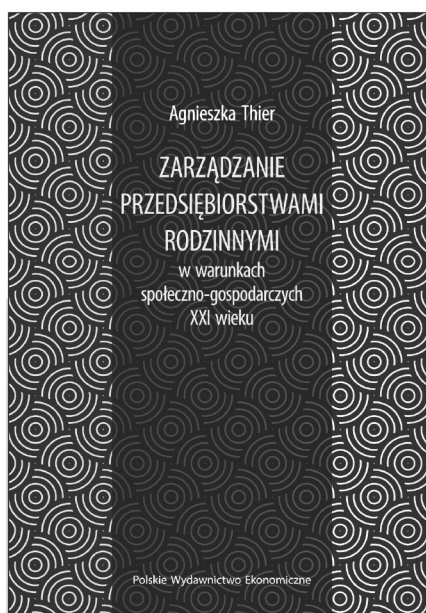
Nie można przy tym nie zauważyć, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego jest utrwalony pogląd, zgodnie z którym zarejestrowanie działalności gospodarczej i towarzyszące temu zadeklarowanie nieznajdującej pokrycia w przewidywanych zyskach wysokiej podstawy wymiaru składki na ubezpieczenia społeczne, a przy tym ze świadomością istnienia przeszkód do prowadzenia tej działalności (np. spodziewane w nieodległym czasie urodzenie dziecka i związana z tym planowana przerwa w prowadzeniu działalności) może wskazywać na intencję (element subiektywny) nie tyle podjęcia i wykonywania zarobkowej działalności gospodarczej o charakterze ciągłym, lecz włączenia się do systemu ubezpieczeń społecznych w celu uzyskania wysokich świadczeń (por. wyroki Sądu Najwyższego: z 6 kwietnia 2017 r., II UK 98/16, LEX nr 2307127 czy z 13 września 2016 r., I UK 455/15, LEX nr 2122404; z 18 grudnia 2018 r., II UK 413/17, LEX nr 2609126).

Bibliografia/References

- Babińska, R. (2007). *Wzruszalność prawomocnych decyzji rentowych*, Oficyna a Wolters Kluwer business.
- Bartnicki M. (2009). W: K. Antonów (Red.), M. Bartnicki, B. Suchacki, *Ustawa o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Komentarz*, ABC.
- Gudowska, B. (2011). Zwrot nienależnie pobranych świadczeń z ubezpieczeń społecznych, część 1, *Praca i Zabezpieczenie Społeczne*, (7).
- Jędrasik-Jankowska, I. (2013). *Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, Wolters Kluwer.

Eliza Maniewska, doktor nauk prawnych, w latach 1998–2023 zatrudniona w Sądzie Najwyższym, ostatnio na stanowisku członka Biura Studiów i Analiz, autorka wielu publikacji z zakresu prawa pracy (procesowego prawa pracy) oraz prawa konstytucyjnego.

Eliza Maniewska, Doctor of Law. In the years 1998–2023, she was employed in the Supreme Court, lately as a member of the Supreme Court Research and Analyses Office. Author of many publications in the field of labour law (procedural labor law) and constitutional law.

AGNIESZKA THIER

ZARZĄDZANIE PRZEDSIĘBIORSTWAMI RODZINNYMI W WARUNKACH SPOŁECZNO-GOSPODARCZYCH XXI WIEKU

Przedsiębiorstwa rodzinne stanowią najstarszą, a jednocześnie najbardziej powszechną formę działalności gospodarczej. Pomimo bogatych dziejów oraz powszechności przedsiębiorstw rodzinnych historia ich badań jest stosunkowo krótka. Ważne publikacje na ten temat pojawiły się w USA dopiero w latach 70., a zakrojone na dużą skalę badania ich funkcjonowania – w latach 90. XX w. W Polsce pierwsze artykuły poświęcone temu zagadnieniu ukazały się niewiele później. W ciągu ostatniej dekady w Polsce wydano wiele prac dotyczących zarządzania przedsiębiorstwami rodzinnymi oraz ich roli w gospodarce i społeczeństwie. Mimo to nadal występują znaczne rozbieżności w definiowaniu przedsiębiorstw rodzinnych oraz w ocenie ich udziału w zatrudnieniu i tworzeniu dochodu narodowego.

Prezentowana publikacja ma na celu nie tylko zdefiniowanie kluczowych cech i funkcji przedsiębiorstw rodzinnych, lecz także przedstawienie wyzwań menedżerskich, z którymi obecnie się borykają. Autorka analizuje najnowsze trendy w rozwoju tych firm wynikające z czwartej rewolucji przemysłowej, czyli rewolucji informacyjnej i cyfrowej. Ponadto omawia wyzwania związane z wdrożeniem koncepcji Przemysłu 4.0 oraz prognozowanymi zmianami w ramach idei Przemysłu i Społeczeństwa 5.0. W książce przedstawiono zarówno typowe, lecz zmieniające się problemy ekonomiczne przedsiębiorstw, jak i mniej znane, specyficzne zagadnienia dotyczące zarządzania firmami rodzinnymi. Analizując standardowe i niestandardowe praktyki funkcjonowania przedsiębiorstw rodzinnych, autorka formułuje praktyczne rekomendacje dla przedsiębiorców. Opierając się na wynikach najnowszych badań przeprowadzonych w Polsce i poza granicą, analizuje obecne wyzwania i trendy związane z funkcjonowaniem przedsiębiorstw rodzinnych. Podejmuje się weryfikacji lub uzupełnienia dotychczasowych ocen, wskazując na pojawienie się nowych tendencji lub zmian nieoczekiwanych przez wcześniejszych autorów.

Monografia jest przeznaczona dla kilku grup czytelników. Pracownicy naukowcy znajdą w niej przegląd literatury i wyniki badań nad zarządzaniem przedsiębiorstwami rodzinnymi. Studenci mogą używać jej jako podstawowego podręcznika na kierunkach związanych z przedsiębiorczością rodzinną i zarządzaniem małymi oraz średnimi przedsiębiorstwami. Osoby zainteresowane problematyką prowadzenia firmy rodzinnej znajdą w książce użyteczne informacje na temat zasad jej tworzenia, sposobów funkcjonowania, możliwości wzrostu, restrukturyzacji, finansowania oraz wyzwań dotyczących sukcesji. Monografia może ponadto zainteresować pracowników instytucji centralnych i samorządowych, odpowiedzialnych za politykę wobec przedsiębiorczości rodzinnej oraz programy jej wspierania.

Więcej informacji na: www.pwe.com.pl